

րենց կայսրֆի կոչուած մէկ հին ընտանիքէ մի առաջ եկած է։ Դարձեալ, ուրիշ գիտնական մ'ալ կարծէ թէ այն փողոցին մէջ ժանտամար հանդիպելէն այնպէս կոչուած ըլլայ, վասն զի. Կայսրֆա ժանտախտ կը նշանակէ եղեր։

Յիշատակ այսչափ Զուղայեցոց ինքնին գուշակել կու տան, թէ այս ժամանակ (ԺՋ դարու կիսէն վերջ) ո՛րչափ յաճախութիւն կար Հայոց ի Վենետիկ, և ոչ միայն ի Զուղայէ կամ ի Պարսկահայոց, այլ և ի Թուրքահայոց, մանաւանդ ի Փ․ Ասիոյ, յԱսորոց կողմանէ և ի Էլիլիկոյ ալ. այս բանս յայտնապէս ծանուցին Հայք իրենց մէկ գրուածով յամին 1579, որոյ դժբաղդաբար հայերէն բնագիրն չկայ, այլ իտալերէն թարգմանութիւնն. և այնչափ աւելի փափագելի և պատուական է՝ որչափ որ հին կամ առաջին անգամն է, որ կ'իմացընէ Հայոց միաբանօրէն ժողովիլն և իրենց տան համար կարգ կանոն սահմանելն, յորում և եկեղեցական կամ կրօնական վիճակին ալ կը յիշեն. և միով բանիւ Սահմանադրութիւն կ'առուանեն իրենց որոշածը և գրածը. զոր ահա թարգմանեմք յիտալական թարգմանութիւնէն. « Այս է ծանուցումն Սահմանադրութեան ազգիս Հայոց. Յամի Տետուն մերոյ 1579, ի քաղաքն ի Վենետիկ. Աստուած լուսաւորէ փառօք արքայութեան »
 « զհոգի ամենափառաւոր և ամենազնիւ Մարկոսի Նիխանայ, որ յամի
 « փրկիլն 1253, առատաձեռնութեամբ տուաւ մեր Հայոց ազգիս վաճառաւ
 « կանաց իր մէկ տունը, որ զետեղուած է ի Ս․ Թուլիանոս Թաղի, որ
 « մշտնաւորապէս մնայ Հայոց ազգին, ինչպէս որ պայմաններն ալ գրուած
 « են իր կտակին մէջ։ Անցեալ ատեններ հօն կը բնակէին մեր վաճառաւ
 « կանք, և երբ շատցան ազգայինքն, իրենց յօժար կամօք թողուցին այն
 « տունը իրենց (հայրենակից) աղքատաց, և իրենք զնացին առանձին տու
 « ներու. մէջ բնակելու։ Այն տան (մէկ մասին) մէջ խորան մի շինեցին,
 « միւս մասին մէջ ալ աղքատներն կը բնակէին։ Սահմանեցին ալ որ էջ
 « միածնի կաթողիկոսական աթոռէն քահանայ մի զայ և աստուածային պաշ
 « տամունքը կատարէ։ — Դարձեալ ազգային վաճառականք իրենց մէջ
 « պայման մ'ալ հաստատեցին, որ իրենց ողորմութեան տուրքով թէ այդ
 « խորանը պահպանուի և թէ աղքատներն. և ինչուան այս օրս կը պահուի
 « այդ սահմանադրութիւնն, որով ամէն տարի վաճառականներէն մէկն կ'ըն
 « տրուի Պահպանիչ (Conservatore), որ ժողովէ վաճառականներէն իրենց
 « կամաւոր տուրքը, որպէս զի վայելչապէս պահէ զխորանը և զաղքատս։
 « Ով որ այս վերայիշեալ Սահմանադրութիւնս պահէ միշտ հաստատուն, և
 « բարի մտօք կատարէ միշտ բարեկարգութիւնը, օրհնեալ ըլլայ յամենա
 « կալէն Աստուծոյ, օրհնեալ ըլլայ յամենայն Սրբոց, և արժանի սուրբ ար
 « քայլութեան և Աստուծոյ յաւիտենական փառաց. ամէն »։

Այս Սահմանադրութիւնն երկու տարի առաջ էր (1577) որ Գէորգ ո. Թովմանու ընտրեցաւ Տնպահ (ս. Բազմ. հտ. Ե. 333). իբրեւ 25 տարի վերջը՝ Տէր Յակովբ Մարգարեան՝ եկեղեցապան կամ ժամարտոր (ս. Բազմ. հտ. Ե. 552)։ Սահմանադրութեան հայերէն բնագրին հետ փափագելի էր զիտնալն

Թէ ասկէ ո՞րչափ առաջ Հայ վաճառականք ելնելով իրենց տունէն՝ աղքատաց թողեր էին զայն, և մատուռ մի ձեւացընելով՝ էջմիածնէ քահանայ ուզեր էին, Թերեւս 60 տարի առաջ ըլլայ, երբ Լեւոն Ժ Պապէն խնդրեցին մաւ տուռ մի շինել: Ոչ իրենց աղերսագիրն և ոչ ալ Պապին կոնդակն յայտնուած է, սակայն ոչ միայն այսպէս աւանդուած է, կ'ըսէ աստուածաբան քննիչն զըքսին հրամանաւ յամի 1740, այլ և Յոյնք երբ նոյն վէնետկոյ տէրութենէն խնդրեցին եկեղեցւոյ շինութեան հրաման (1544), իրենց աղերագրին մէջ կը վկայեն՝ որ արդէն Հայոց տրուած էր այսպիսի շնորհք, իսկ Պապն իրենց (Յունաց) հրաման տուաւ ի 1544 (յունիս 9): Հայոց այն ատեններ շատնաւուն ի վէնետիկ՝ բաց յայլոց վկայէ քաղքին ազնուականներէն մէկն ալ, Թոմ. Կոնտարինի (Tomaso Contarini), որ օտար բազմաթիւ ազգայնոց կարգը կը գնէ զՀայերն ալ.⁽¹⁾ « Սանչափ Հայք գտուին հա... ֆրիստոնեայն Հրէին կը հանդիպի... Յոյնն՝ Հայու, Հայն՝ Իտալացւոյ »:

Սալափ բազմացեալ Հայոց ի վէնետիկ՝ իրենց իսկ յիշեալ գրաւոր վըկայութիւնն յայտնէ, որ բաւական չէր ի բնակութիւն Շրիանի դքսորդայն թողած տունն, որ Թէ և միշտ հայաբնակ եղած է ինչուան այս (ԺԹ) դարուս կիսուն մօտ, այլ միշտ ալ փոքր առն մ'է, և աւելի փոքրացաւ երբ յատակին վրայ Ս. Խաչ եկեղեցին շինեցին. հարկ էր որ ոչ միայն այն ատեն, այլ և առաջոց ալ՝ քաղքին ուրիշ կողմերն ալ բնակէին Հայք, և արդէն ցուցինք իրենց բնակութեան գլխաւոր Թաղը ('ի Ս. Մարիամ Թորուտիկ), որու մօտ կամ կից է և Նոր Ս. Յովհաննէս կոչուած (S. Giovanni Nuovo) եկեղեցին և Թաղն, որ և նոյնպէս հայաբնակ էր, կար հօն ի հայաբնակ կայսեֆա փողոցի, նոյն անուամբ (Ս. Յովհաննէս) վաճառականաց օթեւան մ'ալ (Case dell'hospitaletto di S. Zuan Battista delli Mercanti, poste in Ruga Gajuffa)*, Թերեւս հօն ալ բնակէին մերազգիք, և զուցէ նոյն իսկ Ս. Յովհաննէս տեղին ըլլայ, ուր ԺԴ դարուն կիսէն ալ առաջ կային Հայ շրջաբոյն (տ. Բազմ. հտ. Խթ. 100—2): — Սակայն ոչ ամէն Հայք ալ այս յիշեալ Թաղերու մէջ բնակէին, այլ ըստ հաճութեան ուր որ իրենց յարմար համարէին. և ինչպէս տեսանք (տ. Բազմ. հտ. Ծ. 494—6) այլևայլ ժամանակ այլևայլ կողմեր իրենց համար տուններ վարձուած էին, իրենցմէ առաջ եկած և հաստատ բնակած ազգայիներէն. հաւանօրէն այն Հայ ահաւորից վարձած տուններն ալ մօտ էին այս յիշեալ Թաղերուս, նա եւ յայտնապէս վկայուի որ նոյն ժամանակ (1646, յանուարի 31) Հայոց հոգեդքն՝ վաճառականութեան պաշտօնեայ Շրջաւանք՝ հաւանութիւն տուին Յովսէփայ օ. Գրիգորի վարձել տուն մի ի Ս. Մար. Թորոտիկ Թաղի՝ իր ազգայնոց համար, իրեւ օթեւան, և այն տան մէջ կարենան, կ'ըսեն, իրենց ապրանքը

1. Qui si trovano tanti... Armeni. Il Christiano con l'Ebreo... il Greco con l'Armeno; l'Armeno con l'Italiano.

*) Կոչուի եւս Case dell'Hospital de Mercanti in Ruga Gajuffa.

տեղէ տեղ փոխել⁽¹⁾, ըսել է սենեակէ սենեակ. այսքան խիստ կամ ճիշտ էր տէրութեան օրէնքն :

Վենետիկ քաղաքն այն ատեն և ինչուան հիմայ ալ վեց մեծ մասն կը բաժնուի (sestiere), զոր կըրնանք վեցերեակ կոչել. ասոնց երկու զիւարթքն են Ս. Մարկոս և Դղեական (Castello). երկուքն ալ մօտ ի մեծ հրապարակն և ի ծովեզրն կամ ի նաւակայս. և ահա Հայք ալ առանելապէս այս երկու վեցերեակ բաժնից մէջ բնակէին : Վերոյիշեալ Թաղերէն զատ՝ ի Ս. Մովսէս. ուր և կը տեսնուի հարուստ վաճառականի մի գերեզման արձանագրութեամբ (Մարտիրոսի ո. Վէրիձանի, + 1686), — Ս. Պետրոս ի յատուկ Դղեակ Թաղի, ուր և երբեմն (1569) բնակած տեսանք գրէորգ ո. Յովհաննու (տ. Բազմ. Ծ. 338). — Ս. Մարիսէ, ուր բնակէր Ժ.Չ դարուն վերջերը (1597) շատ հեղ յիշուած վաճառականն Մարկոս ո. Յովհաննու Շահինշայ, որ Ս. Մարկոսի հրապարակին մէջ ատուտուրի տեղ կամ տաղաւար ունէր. — Ս. Լեռն, որ մօտ է վերոյիշելոյն և Ս. Մար. Խորոտիկի և Նոր Ս. Յովհաննու. այս տեղ կը բնակէր աւելի առաջ (1571^{ին}) Յովհանն ո. Սիմոնի. — Ս. Յով. Մկրտիչ՝ Պրակորա և կամ Պրոկուլա (Procula) կոչուած Թաղ, ուր վերջին ժամանակներ Ժ.Ը դարու, և ինչուան մեր Ժ.Թ դարուս կիսէն վերջ ալ քանի մի Հայ պառաք բնակէին. — նոյնպէս և անոր մօտ Ս. Մարտին Թաղի մէջ, ուր որ և մեր Հայրն Միսիթար Աբբայ՝ յառաջ քան Ս. Ղազար կղզին ստանալը՝ բնակած է իւր աշակերտօքն՝ երկու տարի (1715-7), և այլն : Բայց ինչպէս հաճոյից և պիտոյից սահման և կանոն չկայ, զարմանք չէ որ Հայք ալ, մանաւանդ վերջին ժամանակներ, քաղքին կեդրոնէն հեռու կողմեր ալ բնակած ըլլան. ինչպէս վերոյիշեալ և արդէն ծանօթ Գէորգն ո. Յովհաննու՝ զոր 1569^{ին} տեսանք ի Ս. Պետրոս, երկու տարի վերջ ալ (1571) զտանք հեռաւոր Թաղի մի մէջ բնակած, ի Ս. Մարգարիտ (տ. Բազմ. Ծ. 336) : — Աւելորդ կը համարեմ ռբիշ Թաղեր կամ կողմեր ալ յիշել՝ ուր Հայք մօնք բնակած ըլլան. մեր դիտելիքն էր քաղքին պնդիսի մասերը նշանակել, ուր ընդհանրապէս կը բնակէին, և կրնանք հայաբնակ առ նուանել : — Վենետիկ մօտիկ և իբր իրեն մասն համարուած կղզեկաց մէջ ալ երբեմն բնակած Հայոց նշան կամ վկայ ըլլայ՝ Ժ.Չ դարու մէջ մեզի ծանօթացեալ և ոչ բարեհամբա Մէրսինցի Յակովբն (տ. Բազմ. Ծ. 492) : — Անչափ որ և է կերպով հայաբնակ կողմերէ կամ տեղերէ՝ հիմայ անոնց ամենէն հինն (Ժ.Գ դարէ ի վեր) Ս. Խաչի մօտ Բակափողոցն (Calle) յառաջ Հայոց կոչուի (Calle degli Armeni), տանք մէջ ալ անոնց ամենէն վերջին բնակող և հարուստ ազգայնոց անուամբ Շահիխանեանց պալատն (Palazzo Sceriman) կոչուի մինչեւ ցայսօր :

1. Licenza a Iseppo q^m. Gregorio Armeno, che possi tuor ad affitto la casa a S. Maria Formosa... e tenerla per *Hospitio de Armeni* che capiteranno, e trasportar robbe da luogo in luogo in detta casa.